

ELS NOMS D'OCELL APLICATS EN FORMA FIGURATIVA O FAMILIAR A LES PERSONES

PERE MESTRE I RAVENTÓS

Vilafranca del Penedès

Els homes sempre han tingut el costum de posar mots a totes les coses, sense oblidar-se d'ells mateixos.

En el transcurs del temps hem anat recopilant frases i mots curiosos relatius a ocells que s'apliquen d'una forma figurativa i familiarment als homes, sigui en sentit pejoratiu i també burlesc, tot rient, rient, com aquell qui res, o bé per a ressaltar alguna qualitat. Hem consultat diversos diccionaris, principalment de sinònims i enciclopèdies, abans de redactar aquest treball, que citem al final a la bibliografia, els quals han permès millorar les nostres notes per tal d'obtenir el significat que vulgarment se sol donar a aquestes frases o mots, i que no deixen de tenir, crec la seva gràcia. Són expressions vives i recollides per l'autor en múltiples converses amb gent del món dels ocells, i demostren una imaginació mediterrània molt pròpia del nostre poble.

No pretenem haver fet un treball exhaustiu, sinó divulgar i recopilar una sèrie d'expressions usades amb freqüència en el nostre llenguatge habitual. No hi ha dubte que encara en queden més al tinter i que, a nosaltres, ens han passat desapercebudes. Agraïríem als lectors que coneixin altres detalls sobre aquest tema que ens els fessin arribar a les nostres mans, per augmentar els coneixements sobre la matèria. Sentiríem que, en redactar aquestes notes, haguéssim actuat com un *gamarús* per manca d'intel·ligència i sobretot com un *passerell*.

Entrem doncs en matèria i passem a ressenyar per ordre alfabètic del nom de cada ocell, tot allò que hem recopilat.

AGUILA O ÀLIGA.

Ocell de l'ordre falconiformes, que pertany principalment als gèneres *Hieraëetus* i *Aquila*.

Dit *viu com una àliga*, significant que és molt espavilat, o també de la persona que actua amb molta intel·ligència en el seu negoci o professió, diem que *té una vista d'àliga*.

Parlem de *nas aguilenc*, prim i un poc corbat a semblança del bec de l'àliga.

ALIGOT.

Gènere d'ocells de l'ordre dels falconiformes, família *Accipitidae*, el més freqüent és l'Aligot comú (*Buteo buteo*). Fig. és dit d'una persona alta i desmarxada.

ÀNEC.

Aus de la família dels anàtids i en general que pertanyen al gènere *Anas*. Fig. *fer l'ànec*, significa ofegar-se o morir ofegat, també dit d'una persona que està malalta de diarrea que *va com un ànec*.

BITXAC.

(*Saxicola torquata*), moixó de la subfamília *Turdinae*, ordre passeriformes. Diem *és petit o petita com un bitxac*, d'una persona petita i bellugadissa.

BOTXÍ.

(*Lanius excubitor*), ocell de la família dels lànids, ordre

passeriformes. A l'ésser una au que ataca els ocells més febles i clava les preses en plantes que tenen espines o punxes, adopta el nom de botxí, perquè es considera que tortura, turmenta sense pietat, fent sofrir, a les seves víctimes, això fa que puguem considerar que és un ocell despietat i cruel. A les persones sense sentiments se'ls diu *botxins*. En aquest cas és l'ocell qui ha agafat el nom característic.

CACATUA.

Pertany a l'ordre dels psitaciformes, semblants als papagais i gènere *Cacatua*.

D'una dona molt pintada en diem que *va pintada com una cacatua* o si la seva vestimenta és estrafolària amb coloraines, que *va vestida com una cacatua*, quan parlem d'una dona molt lletja diem *és lletja com una cacatua* i també dit *cacatua* d'aquell home que repeteix les paraules o la frase que acaba de dir un altre.

CAPSIGRANY.

(*Lanius senator*), ocell de la família dels lànids. Fig. persona de poc seny, no gens entenimentada. Com a sinònims entre altres citem: tarambana, cap boig, cap calent, cap desgavellat, cap de trons, cap verd, aixelebrat, ximple, poca-solta, beneit, insensat, tanoca, tabalot, etc. etc.

COLOM.

(*Columba livia*), els exemplars joves d'aquesta espècie se'ls coneix per *colomins*. Fig. dit d'una persona innocent, cànvida o excessivament tendre, benaventurada.

CORB.

(*Corvus corax*), ocell de l'ordre passeriformes, família dels còrvids. Com a totes les espècies d'aquest ordre al corb se li dóna un significat d'usurer. També s'usa *és una persona negra com el corb*.

COTOLIU.

(*Lullula arborea*), moixó de la família dels alàudids. Dit: *ets un cotoliu*, d'una persona simple, que obra lleugerament, amb poc seny, diríem una mica tabalot.

COTORRA.

Són ocells de l'ordre psitaciformes, principalment de l'ordre Amazona. Fig. persona que xerra fora de mida. *Aquella dona es una cotorra. Parla com una cotorra.*

CRUIXIDELL.

(*Emberiza calandra*), ocell de la família Emberizidae, ordre passeriformes. Fig. i poc usat, persona una mica pallús o babau.

CUCUT.

(*Cuculus canorus*), família dels cucúlids, ordre cuculiformes. En castellà *cuco* és una persona múrria, viva, astuta, degut que pon els seus ous en nius d'altres ocells a fi de no haver de covar-los ell. També pot tenir el significat de *bufó* i *galanxó* o sigui: bonic, xamós, joliu.

ESTORNELL.

(*Sturnus vulgaris*), ocell de l'ordre passeriformes, família dels estúrnids. Fig. persona eixerida, molt desperta, espavilada i múrria. Entre nosaltres és freqüent dir: *és més viu que un estornell* i en un sentit pejoratiu dit: *quin estornell*, d'un home murri.

Per altres, dit estornell d'una persona esvalotada, barrim-barram. Diu *Pompeu Fabra*: "*Ésser un bon estornell, tenir la vivor de l'estornell, ésser viu però mancat de reflexió, ponderació, clara percepció de les coses*". Personalment creiem que aquesta última interpretació coincideix quan s'usa, *cap d'estornell*, que correspon a una persona que obra sense reflexió, que és aixelebrada.

FALCÓ.

Aus de l'ordre falconiformes, família Accipitae, el més representatiu és el falcó pelegrí (*Falco peregrinus*). Fig. *Donar, pegar, falconada*, escomesa a fi d'emparar-se d'alguna cosa.

FLAMENC.

(*Phoenicopterus ruber*), au de la família de les palmípedes de prop d'un metre d'alçària, de potes, coll i bec molt llargs, plomatge blanc, rosat en el coll, pit i abdomen i vermell en

el cap, esquena, cua i part superior de les ales, el conjunt del qual i moviments pausats li proporciona una figura de gran elegància. Usem, segurament per associació a l'ocell, *és un home flamenc*, d'una persona ben plantada i vestida amb elegància, no obstant cal recordar també que els *flamencs* són els habitants de Flandes.

GALL DINDI.

(*Maleagris gallopavo*), pertany a l'ordre de les gallinàcies, anomenat també *indiot* i a la femella *polla dindi*, la qual, no obstant, vulgarment es coneix amb el nom castellà de "pava" i així en fig. dit *pejar la pava*, que significa festejar dos enamorats. El nom de *polla* en singular i figuratiu, també derivat del castellà: Eufemisme per a designar el membre viril.

Dit també: *no siguis indiot* a una persona una mica obtusa, estúpida o ximple.

GALLINA.

És la femella de (*Gallus domesticus*), ordre gallinàcies, família faisànids. Fig. persona covarda, poruc, cagat, cagacalces, etc. Dit *és un gallina*. També usem *posar-se la pell de gallina* quan sentim esgarriances de fred o emotives.

Emprem moltes vegades en un sentit figuratiu la paraula *lloca*, que és la gallina que cova, així dit *lloca*, d'una dona grossa i estarrufada o *és una lloca* en sentit de marassa, d'una dona una mica tova al criar els fills. També i per extensió dit de la persona que adopta una actitud protectora envers els altres o que encobreix a un lladre i finalment d'aquella que porta la direcció d'una cosa determinada i aparentment queda coberta per l'actuació d'altres que es mouen obeint les ordres que reben d'aquell que queda encobert.

Diem que la *lloca*, cloqueja i utilitzem *cloquejar* en el sentit d'atabalar, aturdir, estondir o cridar. *Fer cloquejar el cap a algú*, aturdir-lo. *Amb tants sorolls em cloquejava el cap*.

Relacionem amb la gallina, el poll i el pollet, que són els seus petits i diem: *Fer una mort com un poll*, *morir com un pollet*. *Està com un pollet*, d'una persona malaltissa o bé oprimida per l'angoixa. També d'una forma pejorativa

dit *poll ressuscitat* d'un nou ric.

El mascle de la gallina és el gall, aquest sí que galleja, farda i es glorieja. La seva literatura és amplia, veritablement dit *gallejar*, d'una persona que fa el *gall*, es dóna importància, alça la veu amb amenaces, bravatejant i fent el valent, el pinxo i diu allò que no pot complir o fer.

Normalment *gall* és el qui, en un poble, en una comunitat, etc. vol manar-ho tot, és el principal, imposa la seva voluntat, és el capitost. Fig. i en forma pejorativa diem: *és un gall sense esperons*, d'una persona que es creu molt important i per manca d'intel·ligència, no fa ni deixa fer res bé. També dit: *posar-se com un gall*, d'una persona que baladreja o *s'ha posat com un gall de panses*.

En altre sentit es diu: *no cantar-se'n gall ni gallina* (d'algú o d'una cosa) de no parlar-ne ja ningú, haver caigut en l'oblit. *Ara fa forrolla, però d'ací a uns quants anys no se'n cantarà gall ni gallina. Li vaig dir en menys de lo que canta un gall*, significat que en quatre mots se li canten les veritats a una persona.

Diem també: *Pujar més el farciment que el gall*, quan una cosa puja més del que hom esperava i per acabar i fig. dit *gall* a una nota aguda falsa donada per un cantant i *pota de gall* a les arrugues divergents que, amb els anys es formen al costat de l'angle extern dels ulls.

GAIG.

(*Garrulus glandarius*), ocell de l'ordre passeriformes i de la família dels còrvids. S'usa, *estar sec com un gaig*, és a dir molt magre. Característica de tots els còrvids que pel dit motiu i per la carn de poca qualitat fan que siguin aus de poca vàlua cinegètica, tot i tenir una mida considerable.

GAMARÚS.

(*Strix aluco*), ocell de la família dels estrígids, ordre dels estrigiformes. Fig. dit d'una persona d'escassa intel·ligència, curta d'enteniment, obtús, bestiola en el sentit d'animalot, talòs, tros de quòniam, pallús, curt de gambals, ruc, pau, incompetent, estaquirot, estúpid o de maneres rústiques.

Al Penedès és conegut vulgarment per *Cabrota* i també

la cabra boja, degut al seu cant un bon xic estrafolari. D'una persona esbojarrada li diem cabra boja, emperò és molt possible que no vingui del nom vulgar de l'ocell, sinó del mamífer.

GARSA.

(*Pica pica*), ocell de la família dels còrvids, ordre passeriformes. Dit: *Donar garsa per perdiu*, que té el mateix significat que *donar gat per llebre*, enganyar fent creure que és tal cosa una altra cosa de qualitat inferior que se li assembla. Fig. persona que sols pensa en arrebregar per a si béns, avantatges, etc. d'aquí que se li doni un significat d'aprofitat i usurer, comú per altra part a totes les espècies de còrvids.

D'una dona es diu: *porta un cap com un niu de garses*, referint-se al pentinat estrafolari o extravagant o mal pentinat.

GUATLLA.

(*Coturnix coturnix*), au de l'ordre galliformes i de la família dels faisànids. Fig. i familiar mentida o bola. *No diguis guatlles*, vol indicar no menteixis. *Aquest xicot sempre diu guatlles* o boles.

LLORO.

Ocells de l'ordre psitaciformes. Fig. persona molt xerraire. Persona especialment dona molt lletja. Dona que va molt pintada i d'una manera grotesca. *Passar la nit del lloro*, passar molt mala nit. *Xerrar com un lloro*, xerrar molt.

MERLA.

(*Turdus merula*), ocell de la família dels túrdids, ordre passeriformes. En un sentit de borratxera dit: *Quina merla porta!*, el mateix significat es dona amb *mona* i *pítima*. Així dit *dormir la mona*, dormir després d'emborratjar-se. *Agafar una pítima*, agafar una borratxera.

MUSSOL.

(*Athene noctua*), au de la família dels estrígids, ordre estri-

giformes. Fig, persona que a penes parla, callada, taciturna, molt ensopida, poc animada, etc.

Diem *sembla un mussol* o *viu com un mussol* d'una persona que fa vida solitària i així també dit *viu sol com un mussol*. S'usa *endossar-li el mussol*, encarregant-ne, desempallegant-se'n, de quelcom enutjós a un altre.

Mussol, dit del furóncol que surt a la vora d'una parpella, el punt de partida del que és una glàndua sebàcia.

PAÓ.

(*Pavo cristatus*), au de l'ordre de les gallinàcies, família dels faisànids, també dit *pavó* en català i mal dit vulgarment "*pavo real*", que no cal confondre amb el *gall dindi* o *indiot*. Jaume Ciurana en el llibre "*Els Vins de Catalunya*" ens diu: "*Vins que fan la cua de paó*, per indicar que, dins la boca, obren tot l'ampli ventall dels seus encants i sensacions, que s'eixamplen".

D'una persona que es creu superior als altres, vulgarment, a la nostra terra, se li diu que té més orgull que un "*pavo real*".

PARDAL.

(*Passer domesticus*), moixó de la família Ploceidae, ordre passeriformes. Fig. dit *tenir pardals al cap* o *tenir el cap ple de pardalets*, que significa ésser vanitós, lleuger, etc. Diem *cap de pardal* d'una persona sense seny, eixelebrada, esbojarrada, un tabaiot. S'usa *pardal* també en un sentit d'una persona una mica pillet. Vulgarment eufemisme per a designar el membre viril.

Emprem molt la frase *amb un tret mato dos pardals*, quan resolen dues coses alhora, en fer-ne una, en resolèm una altra.

PASSERELL.

(*Acanthis cannabina*), moixó de la família dels fringíl·lids, ordre passeriformes. Fig. dit d'un novici o novença, en realitat s'aplica a una persona innocent, inhàbil, mancada d'experiència. Suposem degut que en els "*paranys*" a l'època de les seves migracions, quan n'hi havia en quantitat, els agafaven a dotzenes. Era l'espècie d'ocell que

responia més als reclams, la qual cosa representava que grans estols quedaven atrapats entre les xarxes de les teles del parany en obeir amb innocència a la munta i al reclam que astutament col·loca el caçador.

PERDIU.

(*Alectoris rufa*), au de l'ordre de les gallinàcies, família dels faisànids. Fig. dit *és viu com una perdiu*, d'una persona molt espavilada.

El nom de *perdiu* s'usa indistintament per a designar els dos sexes, però en particular a la femella. El mascle és més conegut per *perdigot*. Emprem diverses expressions utilitzant aquest nom com *s'ha posat com un perdigot*, volent dir que s'ha enfadat, que crida i baladreja pels colzes sense to ni so. També es diu *està vermell com un perdigot*, d'una persona de cara grassa i colorejada, com se sol tenir, per exemple, després d'un bon àpat.

PERIQUITO.

(*Melopsittacus undulatus*), ocells de la família psitàcids, ordre psitaciformes. Fig. nom que hom dona, popularment, als jugadors o seguidors de Club Esportiu Espanyol de Barcelona. A la Gran Enciclopèdia Catalana se'ns diu: "sembla que pel color groc que antigament era el dels vestits dels jugadors". Algú ens comunica que la causa són les camisetes blanc i blau, però en aquest cas, no podem acceptar-ho, perquè els periquitos originàriament a Austràlia són d'un groc verdós. Les varietats d'altres colors s'han obtingut per mutacions en captivitat.

Altres fonts diuen que en el lloc on està situat el camp hi havia una torre amb un jardí imitant una "*manigua*", nom que es dona a un bosc a l'illa de Cuba. En aquest jardí el seu propietari hi tenia una gàbia on criava periquitos; fins i tot algú diu que els venia. Sembla per altres que hi havia en aquesta torre un restaurant anomenat "*La Manigua*", voltat de palmeres i altres plantes i aquí es repeteix allò de la gàbia de periquitos i la seva venda.

No és una cosa tan antiga perquè el seu origen queda confús. Agrairíem que se'ns comunicés les possibles notícies que discrepin de les que acabem de donar i sobre-

tot que puguin millorar o aclarir el tema.

PIGOT.

(*Picus viridis*), ocell de l'ordre piciformes, família Picidae. El nom d'aquest ocell al Penedès no coincideix al que se li dóna a la llista oficial d'aus de Catalunya on se'l designa per *picot*.

En el sentit de trobar expressions que facin referència a aquest ocell, es paria d'herba pigotera (*Polypodium vulgare*), planta del gènere de les falgueres que dóna nom a la família de les polipodiàcies. Sabem que el nom de *pigotera* no procedeix de l'ocell, sinó dels pics de color torrat que es formen al darrera o envers de la fulla de la planta.

ROSSINYOL.

(*Luscinia megarhynchos*), moixó de l'ordre passeriformes i de la subfamília Sylviinae, notable per la bellesa del seu cant, que és ric en variacions i tonalitats i per això freqüentment dit: *canta com un rossinyol*, d'una persona que canta molt bé.

TALLARET.

(*Sylvia undata*), ocell de l'ordre passeriforme i de la família Sylviinae.

Dit: *esmunyir-se com un tallaret*, d'una persona que sense soroll i amb intel·ligència passa desapercebuda per obtenir la seva finalitat.

TÒTILA o XOT.

(*Otus scops*), au de la família dels estrígids, ordre estrigiformes. El nom català es *xot*, al Penedès normalment se'l coneix també per *Xupa* i a Vilafranca algú per *tòtila*. Segons aquesta última acceptació dit d'una persona sense cap malícia, simple, que no es mal fia de res, que tot ho troba bé, que es deixa portar dòcilment per altri, que està sempre com distret de què cal fer.

També podria significar una persona desentesa, totxo, babau, aturat, tou, encantat, bona fe, tanoca.

TRENCAPINYES.

(*Loxia curvirostra*), ocell de la família dels fringíl·lids, ordre passeriformes, característics per la forma del bec molt corbat i entrecreuat que necessiten per a extreure les llavors de les coníferes.

D'una forma figurativa és dit *trencapinyes* del qui es creu apte per a tot, que en tot vol intervenir, de tot vol saber, però que degut a la seva poca capacitat tot ho espatlla, per la qual cosa no se li fa gaire cas.

VOLTOR.

(*Gyps fulvus*), au de l'ordre falconiformes, família Accipitridae.

En català no s'usa molt aquest nom, és més freqüent utilitzar el que té en castellà: "buitre". Fig. pot significar: avar, estiracordetes. També dit "buitres", d'aquelles persones que quan una empresa va malament, fan veure que la sostenen a fi que quan s'enfonsi estiguin ben situats per adquirir-la a un preu baix. Són persones que volten la carronya com els voltors.

Hem cregut interessant completar aquest treball citant algunes de les expressions usades vulgarment i que fan referència a parts de l'ocell com bec, cap, ala o coses com niu, ou, etc. Abans però examinarem les expressions utilitzades sobre *ocell*, *moixó*, o el significat de *caganiu*.

D'*ocell* dit, *ocell de primera volada*, d'una persona que comença a actuar en la vida, que encara no té experiència. *Ocell de bosc* d'un home que prefereix el camp o el bosc a la ciutat. *Tenir ocellets al cap*, és el mateix que *somniar truites* o sigui que veu coses que no existeixen, sinó en la seva imaginació. En singular i fig. eufemisme per a designar el membre viril.

Quant a *moixó* s'usa com ocell de dimensions petites i en diminutiu i vulgarment fem *moixonet* d'un ocell molt petit i en singular i fig. també eufemisme per a designar el membre viril a l'igual que ocell, ocellet, pardal, etc. Finalment *caganiu* és l'ocell darrer nascut d'una niuada, per això familiarment es diu

del fill més petit d'un matrimoni. En una niuada, sobretot en les espècies d'ocells que coven abans d'acabar la posta d'ous, l'últim neix més retardat i té sempre un tamany inferior als altres de la pollada i la major part de vegades sucumbeix en no rebre els aliments suficients, en canvi entre els homes sol ésser el més mimat i per tant té una significació d'afectuositat.

Referent a l'ou, dit *me cago en l'ou*, vulgarment exclamació de contrarietat, no obstant és molt possible que aquesta expressió no tingui relació ornitològica. És corrent en forma *fig.* usar *a aquest totes li ponen o amb tu totes et ponen*, significat que tot li va bé. També diem: *no haver sortit encara de la closca*, ésser encara jove, inexperimentat. *Sense closca*, a mig fer. *Ésser dur de closca*, ésser d'intel·ligència obtusa i d'un calb dit *té un cap com una closca*.

Quant a *niu fig.* lloc que serveix d'amagatall o refugi, també, estatge humà, llar. *Qui fa la casa prop del riu, no té gaire segur el niu*. Dit *caure del niu fig.* ésser molt crèdul, molt ingenu. *Fer niu de tota brossa*, aprofitar-ho tot. Finalment s'usa en sentit de suscitar raons, discòrdies. *Ésser un niu de raons*. *Aquest contracte serà un niu de raons i d'embolics*.

Les frases que fan referència al *cap* són molt abundants, la major part no tenen relació ornitològica, tan sols les descrites a la primera part com *cap de pardal*, *cap d'estornell*, *capsigrany*, etc.

Sobre el *bec*, dit, *bec eixut* d'un home poc parlador; *bec moll*, bocamoll, que diu fàcilment allò que caldria callar, que tot ho xerra, també té el mateix significat: ésser fluix de llengua. Seguint amb el *bec*, dit, *donar-se el bec*, vulgarment besar-se. *Tenir bon bec*, ésser un bon parlaire.

Vegem ara les expressions referents a l'*ala*, dit *ésser tocat de l'ala o tenir un perdigó a l'ala*, per significar no ésser-hi tot. *Trenca a algú les ales*, llevar-li l'ànim de fer alguna cosa. *Anar amb el cap sota l'ala*, trobar-se sense força, sense ànim. *De cap d'ala*, excel·lent en la seva especialitat, capdavanter, cap de colla.

Esperó en *fig.* significa incitament, una mica de rebot

trobem *esperonar*, en sentit d'incitar, estimular. *No treballa si no l'esperonen*. Finalment i derivat per l'ús de les *plomes* d'aus per escriure antigament, avui encara, de la professió dels quals és o implica escriure diem *gent de ploma*. També usem *d'un cop de ploma* i *lleuger com una ploma*. Per acabar citem *posar mà a la ploma*, en fig. el diccionari ens diu que significa posar-se a escriure sense posar-hi gran cura, allargant-se excessivament i perquè això no succeeixi posem punt final, però abans voldria fer constar el meu agraïment a totes aquelles persones que m'han encoratjat i ajudat a recopilar aquestes notes, en particular a n'Humbert Salvadó que ha tingut cura de repassar la redacció final.

BIBLIOGRAFIA

POMPEU FABRA. Diccionari General de la Llengua Catalana. Gran Enciclopèdia Catalana.

ALBERTÍ S. Diccionari Castellà-Català i Català-Castellà.

PEY S. Diccionari de Sinònims i antònims.

